

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԻԱ ՈՒՐԲԱԹ 13 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1859

ԹԻՒ 610

ԶՄԻՌՆԻԱ, 13 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Լեռնային գործերը միևնույն անոթը կա-
ցու թեան մէջ կը գտնուին : Թէպէտե տէրու-
թեանց մեծ ժողովը (քոնկրէ) գումարուելու
խօսքը կը լայ միշտ ուր խտրական խնդրոյն վախ-
ճան մը պիտի տրուի : այս առիթով տակա-
ւին հաստատուն լուր մը չկայ թէ ինչպիսիան-
նեքով և երբ պիտի գումարուի :

Գաղղիացի կայսրը մօտէրս նամակ մը գրած
է Սարտենիոյ թագաւորին : որուն կիմացընէ
իւր գաղափարները և իւր խորհուրդները ի մա-
սին կարգադրութեան իտալական խնդրոյն : Լայ-
նամակը՝ զոր կը հրատարակէ մը առաջին կայ-
ւածոյս վերջը նշանակու թեան արժանի գումար
մըն է և Լեռնային օրագրութեան ներքին շատ սիրով
ընդունուեցաւ : Կը հաստատուն թէ Սարտենի-
ոյ տակաւին կառավարութիւնը հաճութեան տուած
է մասնակից ըլլալ տէրութեանց ժողովոյն որ պի-
տի գումարուի : տեսնելով որ նոյն նամակին մէջ
նշանակուած պայմաններուն մեծագոյն մասը
օրինակ է և համաձայն իւր սկզբնային :

Իտալիոյ մէջ անդորրութիւնը կը շարունակուի
և յեղափոխական կառավարութիւնները օր ըստ
օրէ գործադրու վրայ են : Կենդանական իտա-
լիոյ նիդրլանդներէն աչորտուն օրս 50 հազար
լի չափ արտադրուող զորք ունի կըսեն : և կարող
է յաջողութեամբ դէմ դնել Սարտենիոյ և պայտ-
կան զորաց յարձակմանցը : սակայն կերելի թէ
սաղմոս՝ այսպիսի երկրի վրայ չկայ : ըստ օրոյ
Գաղղիացի կայսրը զարգիւն է զարգեալ երկու-
կառավարութիւնները որ թշնամական գործոց
ձեռք չընտան : յառաջ բերելով թէ տէրու-
թեանց ժողովոյն մէջ պիտի աշխատուի բարեկա-
մօրէն կարգադրելու իտալիոյ գործերը :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԶԱՆԳ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆԵՐ ՈՍԿԵՐ

Ի վերջոյ Սեբաստիոն գումարաւոր և տարեգրող իւրոց :

Եւրոպական և գիտական կարգադրութեան
Հանձնաժողովը, որ ի Փարիզ :

(Հարաւորութեան մէջ) :

Հ. Ս. Չափեան, ի պատմութեան Հայոց,
հատ. Գ. երես 277-278, առեալ ի յիշատա-
կարանէ Ռոմանոս ժամանակից վարդապետի
ուրուք, այսպիսի պատմութեան զգալի մասն
ուանէ Սեբաստիոն գումարաւոր հօրեղբոր և ու-
նի երրորդի «տեսեալ» և ունի զայսչափ աւերու-
թիւն աշխարհին իւրոյ՝ միանգամայն հարուած
և դեբիտութիւն բաղմոց, ըմբռնեցաւ ի տիրու-
թիւն անհնարին : և մինչդեռ աղէ խորով լինէր
նա ի վարսն տարակուսի, և հասաւ նա գումար-
կան, և թէ ամիրայն Լեռնային ոչ չէ հասեալ
Լեռնային, ժողովեալ զայն և անհամար զօրս
վերադարձն զայն այսր զայրացեալ : Գայտ լուալ
Լեռնի և տեսեալ թէ թագաւորութեան ոչ չէ զձա-
րի, ժողովեալ զօրս իւր և բաղմոս բանիւր
յորդորեալ զնոսա՝ քաջաբերեցաւ մարտնչել
գնէն ի վերայ հաւատոյ : Լեռնային լուր և հաս-
թէ մօտ են Լեռնային մօտեւ յաջորդէն
Կիլիկիոյ, բաժանեալ զգործն ի վեց գումար :
զմին էառ ինքն : զերկրորդն էա ի ձեռն հօրեղ-
բոր իւրոյ՝ ձեռնուոյն Սեբաստիոն, որ սպարա-
պետն էր և գումարաւոր կոչուր : Սեբաստիոն

(Սեբաստիոն նախընտրու թիւը)

Լայց մինչև որ յիշեալ ժողովը գումարուի,
Իտալիոյ առաջնական կառավարութիւնները
իրենց գործերը ըստ ամենայն մասին յառաջ
տանելու վրայ են : և վերջին լուրերը կը ծանու-
ցանեն թէ այս կառավարութիւնները կենդա-
նական իտալիոյ արքայական գահը բարձրադա-
տիւ Գառիշիան իշխանին մատուցել են : որ
Սարտենիոյ թագաւորին որդին է : Սակայն
վերջոյ՝ միմեծութեամբ թագաւորը՝ Գաղղիացի
կայսր խրատուցը հետեւելով, հաւանութեան
տուեր չէ այս առաջարկութեանը : Լայց ա-
մենայնիւ շատ կարելի է որ տէրութեանց ժող-
ովոյն մէջ իտալական ժողովուրդոց այս խնդիրը ըն-
դունուի : և Գաղղիան ու Սարտենիան գուցէ
խոհեմութեան և վարսեմութեան բանեցնելով
չուզեցին մինակ հաճութեան տալ այսպիսի ծա-
րակիւ առաջարկութեան մը :

Պատերազմը արդէն հրատարակեցաւ Սարտենիոյ
և Սարտենիոյ մէջ : Սարտենիոյ արտաքին կար-
գի եռանդեամբ և մեծ աղագարութեամբ կը
պատրաստուին և կաշխատին յաջողութեամբ
յառաջ տանելու այս պատերազմը ի նորոգու-
թիւն և ի պայծառութիւն իրենց աղագարին պատ-
ուոյն : զոր Սարտենի տէրութիւնը շարադար կեր-
պիւ թշնամեալ է : Լայց սարտենիոյ կը յուսա-
ցուի թէ այս կարգը շփոթութեան մը պիտի
չսկսուի : Լայց սարտենի տէրութեանց մէջ թէ
պէտե ինչպիսի կառավարութիւնը կը խաբար
չնկուի այս պատերազմը, որուն տակին իւր
օգտիցը վնաս կընայ ծագել : Լայց նիւթոյն վրայ
օր Սարտենի հօրեղբոր օրագրութեան «Լեռնային
գումարաւորութեան» վերջագրով յօդուած մը կը
հրատարակէ, զոր մեր ընթերցողները քիչ մը
հետեւ պիտի տեսնեն, և թէ ուղղութեամբ
կարգաւոր ըլլան զայն, պիտի իմանան թէ Սար-
տենիոյ այս պատերազմը որչափ անհանդար-

տութեան կը պատճառէ անդրադարձն աղագին :

Թէպէտե ձայն մը տարածուեցաւ թէ Լեռնային
զիւր և Գաղղիոյ մէջ եղած բարեկամական յա-
րաբերութիւնները շատ ցրտացած են, սակայն
կերելի թէ այս կայսրութիւնը այնքան վնասակար
չէ և հաւանական է որ համաձայնութիւնը չու-
տով պիտի վերահաստատուի այս երկու կառա-
վարութեանց մէջ : որոց փոխադարձ օգուտները
կը պահանջեն որ միաւորեալ մնան միշտ :

Լայց սարտենի և Սարտենի տէրութեանց մէջ թէ
պէտե քաղաքական պայտերութիւնը կը շարունակուի
միշտ, սակայն անհիմն կերելի այն լուրը՝ զոր
լրագրութիւնը ոմանք հրատարակեցին : այսինքն
թէ վերջին կառավարութիւնը մեծ անհան-
գարտութեան մէջ կը գտնուի ի մասին սպառ-
նալից որոշմանց ընդգէմ : Լայց սարտեն, որ եղած
ըլլան ի Սարտենի մէջ Սարտենի կայսր և
Սարտենի տիրող եղանակն :

Լայց սարտենի կառավարութիւնը կը շարունակէ իւր
զինուորական զօր շուրջ իրենները ի պաշտպանու-
թիւն իւր ծովեզերեայ քաղաքացի և պատրաստ
գտնուելու համար պատահական ամեն դէպքե-
րուն մէջ : Լայց սարտեն օրս Սարտենի տէր
ուրուն մէջ Սարտենի իրաւունք ունեցած պատե-
րադմական նաւուց թիւ 52 ի կը հասնի, որոնք
զանազան մեծութեան ունին և ամենքն ալ շու-
րեւորդ նաւերն են բայց ի չորս հատնն :

Լայց սարտենի Գաղղիացի օգոստոսիաւ կայսր
Սարտենիոյ վեհ : Թագաւորին գրած նամակը :

Սարտենի եղբայր իմ,

Լայց սարտենի նամակը կը գրեմ վեհապետ
ուրութեան ձեռքով, առ ի ծանուցանել ձեզ այժմ
մեան վեհապետ իրաւոյ, յիշեցնել ձեզ անցեալը
և կարգադրել ձեզին հետ ամենէն աղէ ընթաց-
քը որպէսզի անոր հետեւ յետ այսօրին : Լայց

մերոց փնտուխտար կոչեցեալ, մեծ զհարսն
էա զայն ի ճարակ հայոյ, անցողց ընդ շուր ա-
ւելի քան 20000 քրիստոնեայոյ : և վարեաց ի
գերութիւն 210000 հօգիս Սարտենի երկրորդն, յա-
րում գեղեցիկ առաքելացաւ Սարտեն գումարա-
ւորն և ամենայն հայրերար, եղև յամի 1277-
այս նուագ Սարտենի քաղաք Սարտենի պաշար
եալք ի քաջացն Հայոց ի լեռնային մերձ առ
Լեռնային Սարտենի (Սարտենի տէր) հարսն շար-
չար, և ինքն Սարտեն Սարտենի տէրաւ ի Սար-
մասիս խոց կարելիք, վեհաց անդ զոգին իւր :

Սարտենի պատմագիրն մեր Սարտեն, եթէ ինչ
իրօք հօրեղբայր և ունի երրորդի համարի կեց-
եալ ամս 69, ծնեալ յամի Փրիլիկ 1208, և վախ-
ճանալ ի 1277 : Լեռնային յայնժամ ծնունդ
և մահ և կեանք և գործք իւր մնան ըստ մասին
անձանոթ ի մէջ : Լայց սարտենի հայոց, հատ-
Գ. եր. 293, 310, յիշատակէ Հ. Ս. Չափեան
այլ և Սարտենի գումարաւոր Սարտենի մարտնչա-
կարգն Սարտենի անուամբ : և եր. 335, յի-
շատակէ պատմագիրն Սարտենի, զոր կարծէ Սարտեն
գող, յորմէ առնու և հատուած մի բանի, այլ
այս Սարտեն սէ մերն, որպէս և տարեգրութիւն
ոմոյ շարագրութեան երկրորդն յայտ առնէ :

Սարտենի սկսեալ զպատմութիւն իւր յամի
Հայոց Կ. (952) բերեալ հաստատուն մինչև ցամա-
շիկ (1277) : համառօտիւ անցանէ զիրօք ա-
ռաքելոյն և ճոխադրոյն : պատմէ զերոյ գարուն
իրեւ. անանատես : Գորով եղբայր Հեթմոյ ա-
ռաքելոյ, հօրեղբայր և ունի երրորդի, և սպարա-
պետ զօրուն յայտ է թէ, զբարեւոր ինչ ձեռքի

Դանակիս պարագաները ծանր են ուստի հարկէ մէկ կողմէն պատրաստական երեւոյթները, ան պտուղ կսկիծները և քննել պարզկերպիս իրաց էական վիճակը և պատրոյ պատրուան օրս հարկ չկայ նայելու թէ աղէկ կամ գէշ ըրի հաշուութիւնը հաստատուիլ Վ իրաջրանքայի մէջ այլ պէտք է նոյն դաշնագրութեանն այնպիսի հետեւութիւններ հանել որ օգտակար ըլլան իտալիոյ խաղաղութեանը և Ներսիսի անդորրութեանը:

Այս խնդրոյն քննութիւնը ձեռք չառած, արժան կը համարիմ նորէն յիշեցնել ձեզ այն արդէնքները որոնք մեծապէս կը փութաւարացնեն որակիցէ բանախօսութիւն և որակիցէ որոշիչ դաշնագրութիւն մը:

Այս յիշումի, շատ անգամ կը պատահի որ պատերազմը նուազագոյն շփոթութիւններ կը պատշաճաւ քան զհաշտութիւնը: Վանդի պատերազմին մէջ միայն երկու հակառակ բան իրարու ներկայ կը դնուին, այսինքն յարձակումը և պաշտպանութիւնը: Իսկ հաշտութեան մէջ հարկ կը ըլլայ բազմութիւն օգուտներ համաձայնեցնել, որոնք շատ անգամ իրարու հակառակ կը ըլլան:

Այս ահա ճիշտ սյուղն եղաւ հաշտութեան ժամանակը, քանզի պէտք էր այնպիսի դաշնագրութիւն մը ընել, որ կարելի եղածին չափ հաստատ կերպիւ ապահովցնէ իտալիոյ անկախութիւնը, որ զիարեանիս և ժողովրդոց ազատ կամքը գոհ ընէ, բայց միանգամայն չընտանջնէ հռոմէական զգացումը և միաս չհաղցնէ իրաւանցը վեհապետաց, որոց վրայ Ներսիսի համակրութիւն ունէր:

Իտալիոյ յայտնաւոր, եթէ Վատրիոյ կայսրը կը հաճէր մտերմութեամբ խորհրդակցիլ ինձ հետ այս կարեւոր վարձանը ձեռք բերելու համար, ընդդիմադրութեան պատճառները որ դարեւրդի մը վեր կը պառակտեն այս երկու կայսրութիւնները, աներեւոյթ պիտի ըլլային, և իտալիոյ վերածնութիւնը ի գործ պիտի դրուէր ընդհանուր համաձայնութեամբ, առանց նոր արկունսէքութեան:

Հաւատիկ, ըստ իմ կարծեաց, հարկաւոր այոյմանները այս վերածնութեան:

Իտալիան պէտք է որ քաղաքացիական ըլլայ քանի մը անկախ տէրութիւններէ որոնք միաւորեալ ըլլան դաշնակցութեան կապով մը:

Այս տէրութիւններէն իւրաքանչիւրը պէտք է որ ազգային երեսփոխանաց ժողովոյ մը միջոցաւ կառավարուէր մասնաւոր սահմանադրութիւն մը հաստատէ և օգտակար բարեկարգութիւններ ընէ:

Եւ ստուգութեամբ գրէ իբրեւ քաջ գիտակիր այն: Յամէն Ձեռք և անդր ևս մինչ ցամաք 22, այլոյ ուրումն անանուն շարունակողն է գործ, որ և պարունակէ ըստ մասին զգանք թաղաւորաց, սպարապետաց և մարտական չափոյ Վիլիկիոյ, զի իւր վիճակաց չորից պատրիարքական աթոռոց և զգանք կայսերացն Հռոմէացիոց և Հռոմոց և այլն: Հ. Ս. Չամչեան, որ չի գիտէ ձեռնհաս տեսանել զվերապայ գիրտն, որ է մին ի գլխաւոր աղբերաց Ռուբենեան հարստութեան, բազմաբ տարբերի ի նմանէ ի վէպս իւր, զորս ոչ գաղաղցողք ի նշանակել յիւրաքանչիւր տեղւոյ ի ծանօթութիւնս, ուր գիցուք և զտարածայնութիւնս վերապայ յայլոց պատմագրաց:

Տիտղոս գունդատարը, որ աղաւաղութեամբ գրի դուռնուստարը, զոր յաճախ վերագրէ ան ձին վերապայ սպարապետ և իւրաքանչիւր comes stabuli ըստին բառէս, յորմէ լիզկիցիք կազմեցին constable վաղկիցիք connétable և չափ գունդատարը, թուի առաւելագոյն տառադարձութիւն անգլիականին քան թէ գաղղիականին: Ի սկզբան անգլիական տարը ի կիր առեալէր առ Ներսիսի իբրեւ անուանակոյ կամ կամ անուանայ արքայի, ապա իբրեւ ընդհանուր հաւանաւոր զորուն, իբրեւ կուսակալ, իբրեւ պետ թողանութեան զորուն, երբեմն ևս իբրեւ բերդակալ:

Պարոն Սիմոն Վարդմանոյ տառիս և պատմութեանս՝ բանիւ իմանայ թէ զպատմութիւն, զորմէ բանս է, վերապայ չափոյ հայերէն, թէպէտ երկրորդական առումը թարգմանութեանն:

Դաշնակցութիւնը բնականաբար պիտի հաստատէ իտալական ազգայնութիւնը, որ պիտի ունենայ մէկ գործակ, մէկ մարտ և մէկ գրամ:

Այս դաշնակցութեան կառավարութեան կենդանը՝ որ հռոմի մէջ պիտի ըլլայ, պէտք է որ քաղաքացիական ըլլայ վեհապետներէն սահմանաւոր երեսփոխաններէն, բայց անոնց ընտրութիւնը՝ երեսփոխանաց ժողովներէն առաջարկեալ անձանց մէջէն պիտի ըլլայ, որպէսզի այս կենդան անկախ խորհրդանոցին մէջ, արդիւ գերաւորաւ նախ ազգայնութիւնը, որոց վրայ կասկած կը ըլլայ թէ Վատրիոյ կուսակց պիտի ըլլան՝ հաւատարմ կռուի ընտրութիւն յառաջ եկած անձինքներէն:

Վերադառնալ պատմական մասնաւորութեանն այս դաշնակցութեան, հռոմէական Ներսիսի կրօնական զգացումը գոհ ընտնէ կը ըլլայ, պատմիկ քաղաքական ազգայնութիւնը կառելնայ բոլոր իտալիոյ մէջ, և այս ազգայնութիւնը թուի կուսակց անոր որ զիջումներ ընէ ըստ օրինաւոր բաղձանաց ժողովրդոց:

Արդ այս յատկապէս զոր հաշտութիւնը ընելու ժամանակս խորհրդ և կարգադրեր էի, կրնայ տակաւին ի գործ դրուիլ եթէ Ձեր Վեհափառութիւնը իւր ազգայնութեամբ գործակցի ուղի ըլլալ յս բանին: Ի վերայ այս առիթոյնի գիտեալ արժան է որ այս շաղկապ մէջ գործընդր արդէն բաւական յառաջ գացած են:

Իմ արարտիւն Սարսենիոյ հետ միաւորութիւնը չափաւոր պարտքով մը լինեցած գործ մըն է:

Վատրիան Վիպենցայի, Ֆերարէի և Վոմաքիոյ մէջ բերդապահ զօրք զնելու իւր իրաւունքէն հրաժարեցաւ:

Ստորագրէ որ վեհապետաց իրաւունքը հաստատուի պահաւելաւ, բայց միանգամայն կենդան անկախ իտալիոյ անկախութիւնն ալ ապահովուեցաւ, որովհետեւ օտար տէրութեանց կողմէն միջամտիս ըլլալու որակիցէ խորհուրդը՝ կերպապէս առիթովուեցաւ:

Վերջապէս Վենետիկը պարզապէս իտալական նահանգ մը պիտի ըլլայ: Ձեր Վեհափառութեան, նմանապէս իտալական թերակողոյն ճշմարիտ օգուտը կը պահանջէ որ օգնական ըլլաք ինձ այս յատկապէս արդիւնաւորեալ, որ պէտք է կարող ըլլամք անոր ամենէն աղէկ հետեւութիւնները երևան հանել, զի անոնք Ձեր Վեհափառութիւնը պէտք չէ որ մոռնայ, թէ դաշնագրութեամբ կապուած եմ և չեմ կրնար տէրութեանց ժողովոյն մէջ, իմ խոստմանցս հաւատարմութիւն: Նոյն ժողովոյն մէջ Վաղղիոյ բռնելու ընթացքը հիմնականէ նշանակուած է:

Թիւն բառն ընծայէ զիմաստ շարագրութեան: Այլ ընդէր խոտորեցուցանել զայն աստանոր յիւրմէ բռնն նշանակութեանն և ոչ իմանալ վերապայ գրի իւր գրեալ նախ յօտար բարբառ և ապա թարգմանեալ ի Հայ, որպէս և Հեթման: Յայտնի է օտարաբար բարբառ մասին ինչ մերոյ ազգի, որ զկապիւթութիւն նախապատիւ ազգային իրաւանց և օրինաց դնէ, որ և մոռացեալ զերոյ ազգին զբարբառ սիրէ վարիլ օտարաւորութիւն: Կոսիկոս՝ հայերէնը վերապայ, կանգնեալ յափն Վիլենկերականին ծովու, էր մի ի զիմաստը նաւահանգստաց ուր յաճախէին նաւք խաչակրաց և առհասարակ արեւմտեան վաճառականաց, տոհմն վերապայ գործի ի յետոյ ի քաղաքին յայմիկ, և ի նմանութիւն իտալեալ ընդ արեւմտեայ քրիստոնեայ, կարէր զիւրեաւ մոռանալ զազգային բարբառ իւր և վարիլ գաղղիականան կամ այլով բարբառով, որոց ցաւը օրինակք արդ ևս տեսնին յիշանաւորս ազգի մերոյ՝ գաղղիեալ ի միջ քրիստոնէից Ներսիսի, սմին իրի չէ ինչ անտեղի տմենն իննթաղրէլ թէ և վերապայ տարբերք այսպիսում հանգիպեալ վիճակի՝ շարագրեցաւ նախ լատիններէն կամ գաղղիներէն, և ապա թարգմանեցաւ ի Հայ:

Պատմութիւն վերապայ հետի է յայժի ի մաքուր հայկերաւորութեան, և կարէ համարիլ ճիշտ տիպար արդեան աշխարհի բարբառաց ազգայնաց մերոց թուրքաբանս ծնելոյ և կերպարացելոյ ի մեծասաներորդ և երկոտասաներորդ գարս: Եւ իբրեւ յիշատակարան նորոյ հայերէն:

Պիտի խնդրեմք որ խաչան և Վիպենցայի Վեհափառութիւն հետ միաւորուի, վիպենցայի երկրորդ ամենահարկաւոր է անոր՝ ըստ զնուորական գրութեան:

Պիտի խնդրեմք որ Վատրիոյ գրքուհին Վոմէնա կանչուի և հոն տիրէ:

Որ թուականայի վերապայ գրքուհին մը ընդարձակութեամբ, վերագրածուի Ֆերարեան տուն Վեհ-Վարին:

Որ խոհանար աղաւորութեան գրութիւն մի ընդունուի և ի գործ դրուի իտալիոյ ամեն վիճակաց մէջ ընդհանրապէս:

Պիտի խնդրեմք նաև որ Վատրիան անկեղծութեամբ ետ քաշուի սպարապայ շփոթութեան անգագար պատճառէ մը և հաճի կատարելապէս գործելու Վենետիկի ազգայնութիւնը, ոչ միայն հաստատելով ազգային երեսփոխանաց ժողով մը և զտու կառավարութիւն մը, այլև իտալական զորաբանակ մը:

Որ Վատրիան և Վիպենցայի բերդերը՝ դաշնակցական բերդեր ճանչուին:

Վերջապէս պիտի խնդրեմք որ Վաշնակցութիւն մը հիմնադրուի ի վերայ էսկան կարօտութեանց ինչպէս նաև ի վերայ առանդութեց թերակողոյն և ամեն օտար ազգայնութեանէ ազատ ըլլալով, այսպիսի դաշնակցութիւն մը կը սեմք պիտի խնդրեմք որ հաստատուի, ապա հովցնելու համար իտալիոյ անկախութիւն գործը:

Վենետիկ բան մը զոնց պիտի ջնեմ այս մեծ վախճանին հանեցնելու համար, ուստի Ձեր Վեհափառութիւնը թող համադրուած ըլլայ թէ իմ զգացմանքս չեն կրնար փոխուիլ ըստ այսմ մասին, և քանի որ Վաղղիոյ օգուտները գէթ պիտի չգնեն ինձ, երջանիկ պիտի համարիմ զիս օգնական ըլլալ իտալիոյ անկախութեանը, որուն համար միաւորանութեամբ մարտնչեցանք:

Սեն-Վլադ, 20 Հոկտեմբերի 1859:

Իմ տոնի Վիպենցայի-Վիպենցայի օրագիրը՝ «Վիպենցայի գերակայութիւն» վերագրուի հետեւեալ յօդուածը կը հրատարակէ:

«Վեհ Վատրիոյ տէրութիւնը ցամաքը զօրք հանելով Վանդի իտալեալ ըլլայ, հաւանական է որ այս քաղաքը ետ պիտի չգործնէ թէ և Վատրիոյ ցանկերը մեծ ջանք ընելու ըլլան: Յայտնաւոր Վատրիան իւր հրամանաց ներքեւ պիտի տեսնայ նեղուցին նաւարկութիւնը երկու կողմէն անձուկ կիրճին, և սկիզբ Վիլենկերական ծովը կերթ թուի: Այս տեսութեամբ Վիպենցայի մեծ ուշադրութիւն կը մատուցանէ այժմեան կռուոյն:

Նախօրոքութեան արժանի մասնաւոր հետադարձութեան քերթողաց ազգիս: Իբրեւ հայերի հաւատարիմ հայկական բարբառաց իւրոյ գորուն ի կիր առնու յաճախակի վերապայ զբառս արեւմտեայ քրիստոնէից մոռնալու յազմը մեր ի խաչակրաց յորոց բաղունը զտեղի կալեալ էին արդէն ի Վիլենցայ և սպասաւորէին ընդ գործակօք Հայոց: Այլ ևս ի սպառ հայացեալ կան, միան ցայտօր ժամանակի ի վերին Տորոսի: Վայս ամենայն բացատրեցուք ըստ կարգի յիւրաքանչիւր տեղիս ի զիւրութիւն ընթերցողոց, և մեք փութապէս ի շարունակութիւն գործոյն:

Հեղափոխութեան հալած:

Տնտեսական դիտում մը զարմանալի հաշիւ մը բրած է ի վերայ մեծապէս արժեքից, որ չբանաւոր նիւթ մը կրնայ ձեռք բերուիլ աշխատութեամբ: Վեհ Վատրիոյ, այսինքն գրեթէ 133 տրամ երկաթով, որ հաղիւ թէ 50 փարա կարմէ, պողպատ (չէլիք) կը ընելուի, և այս պողպատով պղտիկ զարմանալի (զէմպէրէք) կը ընելն որ ժամ ցուցին ճօճանակը (պալանտիկ) կը շարժէ: Այս զարմանալիներէն իւրաքանչիւր ցուրեւահատի մը տասն երորք մար կը ընելուի, և կրնայ ծախուիլ մինչև 18 ֆրանքի: Վատրի մէկ վաղրա երկաթով, բանու էլէն պատճառեալ պահապանութիւնը հանելէ ետեւ, կրնայ 80 000 հատ յիշեալ զարմանալիներէն ընելուիլ, և այս կերպիւ, առաջին չբանաւոր նիւթը որ 50 փարա կարմէր՝ 1/3 միլիոն ֆրանքի չափ արժէք կրնայ ունենալ:

Բանակ մը ունենայ՝ ու միանգամայն հարստակ
մնայ Աստուծոյ : Այս առաջարկութեան դոր-
ծադրութիւնը բոլորովին անկարելի է : Վասնզի
ինչպէս որ անհար է որ Պիտո ինքեորդ պապը
գալիկներուն սիւնհոգոսով մը կառավարէ հոս
մէտաւան ժողովուրդները : Նմանապէս ան-
հար է որ Աստուծոյ կարող ըլլայ իւր իշխա-
նութեան ներքեւ պահել զԱ. Ենետիկը իտալա-
կան զորքանակաւ մը :

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ , 11 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ

Ի Բարձրագոյն Դուռը գովիլի ջանքով մը կա-
խառի տերութեան զրամական վիճակը կարգի
դնել և կառավարութեան ծախսոց մէջ խնայ-
ութիւնը հաստատուն պահել , որ ամեն բարե-
կարգ կառավարութեան հիմն է : Այս օգտակար
փոխանին հասնելու համար , զանազան նոր կար-
գադրութիւններ եղան , տերութեան գործա-
կալաց ոմանց պաշտօնները , որոնցմէ օգուտ մը
չէր տեսնուեր , ընդունեցան , ուրիշ գործակալաց
ամսականները , որ շատ էին համեմատութեամբ
իրենց ըրած ծառայութեանը , նուազեցան , և
այլ զանազան բարեկարգութիւններ հաստատուեցան , որ մտերս ի գործ պիտի դրուին թէ
ժայռաբաղարի մէջ և թէ նահանգաց մէջ :

Այսբերական հրովորեցեալ , բարեպաշտա-
կան հաստատութեանց (է.վ.բ.թ.) տեսուչ վոսմա-
փայլ Սուսա Սալիկթի փաշան՝ Արդարութեան
բարձրագոյն տնօնին նախագահ անուանեցաւ
փոխանակ Քիւմլի փաշային . և բարեպաշտա-
կան հաստատութեանց տեսուչութիւնը Սիլա է-
ֆէնտիկն յանձնուեցաւ :

Տարիշուրայի ժողովոյն նախագահ Օ. արիֆ
Սուստաֆա փաշան՝ Արդարութեան բարձրա-
գոյն ժողովոյն անգամակարգեցու :

Վալիթիայի մարտատան արկղապետ Նիլիմ
էֆէնտիկն՝ Կոստանդնուպոլսոյ մարտատան հա-
մարկալ (մուհասէպէճի) անուանեցաւ :

Ֆէրիէ Լիմէտ փաշան՝ Պաշտօնի գայմաքամ
կարգեցաւ , և անմիջապէս մեկնեցաւ Հալէպէն
որ երթայ նոյն նահանգին քաղաքական կառա-
վարութեանը վրայօր հոգ տանի մինչև նոր կա-
ռավարչին , Սըրքաթիայի Սուստաֆա Նուրի
փաշային հասնելը :

Այստեղից դէսպիս փոխմարտի մօտիկ Տու-
րանո անցեալ շաբթու պատիւ ունեցաւ օ-
գոտաւորաւ Սուլթանին ներկայանալու :

Սիւրիլի կառավարիչ փոխմարտի Սամիլ
փաշան Սէֆիէ կարգին երրորդ աստիճանի
չքանչառ ընկալաւ ի վարձատրութիւն իւր հա-
ւատարիմ ծառայութեանցը :

Հասան լի խանը , որ Պարսից դեսպան է
ի Փարսի և ի Նիսոն մտերս այս վերջի մաշ-
րաքաղաքը գացեր է , ուր Սէֆիէ իրաւունց
թագուհւոյն ներկայանալով՝ պիտի մատուցանէ
անոր իւր վեհապետին ինքնագիր նամակը :

Այսանի կառավարութիւնը պաշտօնական
կերպիւ յայտնեց թէ Մարտի ծովեղբերայ
քաղաքները պաշարուած են հսկտեմբերի 16-
28էն սկսեալ :

Այլ ծովէն հասած լուրերը կը ծանուցանեն
թէ բազմաթիւ նաւակածութիւններ՝ եղեր են
ի պատճառս ահադին փոխորկներու և ալեկո-
ծութեանց որ մօտեցաւ պատահեր են :

Սուստաֆա ար Քիւմլի փաշային մէջ իրարգամբ
Սիւստաֆա կան հրամանագիր մը , որ անյապաղ
ի գործ պիտի դրուի , կարգիլ օմանեան կա-
նանց , որ մեծ ծախք չենեն և միանգամայն կը
պատուիրէ որ մթադոյն վերադու (ֆէրէճէ)
հագնին և այն վերադու կերպարը թուրքա-
տանի գործարանաց մէջ ընծաւած պիտի ըլլայ :

Այստեղից յայն քահանայ մը բռնուեցաւ ի
Վալիթիա քիւր Քիւրթոց օնեղանաւորին գրու-
տուրը , ուր մտած և սուստուրէր բացած էր որ
մէջի եղած ստակ գողնայ :

Այստեղից պարանոցին բացուելու ընկերու-
թեանը հիմնադիր հոգալու որ մօտիկ Ֆէրիտիան
տը Լէսէփ ամսոյ 8ին գաղղիական իւրա-
նուն շոքեհաւով հասաւ ի մայրաքաղաք :

Այստեղի թէ՛ Ռուսիոյ ի նոր Վէյին կողմանէ
այս օրերս արտաքին կարգի դեսպան մը հասեր
է ի Կոստանդնուպոլս :

ՁԱՆԱԶԱՆ ԵՆԻՐԵՐ

Ձմեռնիս , 15 Նոյեմբեր :

Նշեալ շաբթու երկու կամերք օր բուա-
կան անձրեւ գալէ ետեւ , օդը դարձեալ աղւոր-
ցաւ և պայծառ ու անկախիլ օրերը կը շարու-
նակուին . թէպէտեւ քիչ մը ցուրտ կընէ և հիւ-
սիսային հոգի երբեմն սաստիկութեամբ կը փչէ ,
Ռեմոնի ջերմաչափը այսօր կէսօրին 9 աստի-
ճան կընշանակէ զօյն վրայ :

Այստեղի թէ վեհափայլ սրբալիաւորք կա-
թօլիկոսը ամենայն Հայոց , որ քիչ մը անձնա-
կան տկարութիւն ունէր , մտերս օգտօխու-
թեան համար սուրբ Լիւթիմիէն Տիմիս գա-
ցեր է , ուր ժամանակ մը պիտի մնայ եղբի :

Այստեղի փոքրիկ կողմը լուսաւորելու
համար ընկերութիւն մը հաստատուած էր ժա-
մանակէ մը ի վեր : Այս ընկերութիւնը՝ երաշ-
խաւորութեան համար սահմանուած գրամը ի-
Վրան ձեռքը յանձնելով՝ կոչսերական հրովար-
տակը առեւր է . ուստի կը հաստատեն թէ մտերս
այս օգտակար գործոյն աշխատութիւնները պի-
տի սկսուին քաղաքի մէջ :

Ռուսաց օգնաւորական կայսրը սուրբ Նիկայի
կարգին առաջին աստիճանի չքանչառ յուզար-
կեր է Պերուլի կառավարիչ վոսմափայլ Սուր-
շուտ փաշային , ի վարձատրութիւն անոր մար-
դապետին հիւրասիրութեանը , որով ընդու-
նեցաւ զկայսերազուն բարձրագոյն Կոստան-
դիոստո Սէֆիէ իւր վերջին ճանապարհոր-
դութեան ժամանակը ի Պերուլի :

Այստեղի վիճի փաշան , որ Պերուլի գլու-
նուրը զորաց հրամանատարն է , նմանապէս ա-
ռաջին կարգի ուրիշ չքանչառ մը ընկալաւ օգու-
տաւոր Ռուսաց կայսերէն :

Սուրբ Պէրի անուն Հելլենտիոցի աստիճա-
հանը (տիւճի) որ անցեալ տարի ի վեր իւր ար-
հեստը ի գործ կը դնէր և ժամանակէ մը ի վեր
Պերուլի կը գտնուէր , ինքզինքը սպաներ է նոյն
քաղաքին մէջ , առանց յայտնուելու իւր յու-
սահատութեան պիտաւոր :

Այստեղի վերջի վերջի վերջի Պերուլի , որ Սամ-
կիւղոյն գայմաքամ էր , արքունի հրովորտակաւ
«Սամսի իշխան» պատուանունը քնդուներ է :

Այստեղի Գաղղիոյ ընդհանուր հիւսիստնա-
նին առաջին թարգման մեծագոյն լուրի ըստ-
շաբթուին կայսր խորհրդոյ քարտուղար և
թարգման անուանեցաւ . Այս բարձր աստիճա-
նը , որով Գաղղիացոց վեհափառ կայսրը հա-
ճեցաւ պատուել զայնեալ պաշտօնատարը մտ-
րիմ ուրախութեան պատճառ , եղաւ բոլոր բնա-
կաց ի վերջի . ուր մօտիկ լուսն հասարակաց
յարգանքը և համակրութիւնը ստացած է իւր
արդարանքը և քաղաք վարմունքովը :

Այստեղի Լէֆթօն քաղաքը անցեալ ամսոյ
29ին սաստիկ անձրեւ գալով , անոր առջև էն անց-
նող Գանը տէրէ ըստած գետը յորդեր է ու-
ջուրը բերդին դռնէն մեկուկէս կանգունէն ա-
ւելի բարձրանալով քաղաքը մտեր և մեծամեծ
փնտներ պատճառեց , և կը հաստատեն թէ 200ի
չափ տուն և խանութ կործանուեր ու 20 հոգի
խղց ուեր են : Խանութներուն մէջ գտնուած
ապրանքները աւրուեր ու կորսուեր են :

Այստեղի թէ ի վերջի և Պերուլի և ուրիշ
քաղաքաց վաճառականները խորհրդակցելով
և համաձայնելով որոշեցին , որպէս պիտի յետ-
սորիկ Պալլէքէսէրի տնտիւյաճառը ամեն տարի
սեպտեմբերի 15ին բացուի :

Փոքրիկ Քիւմլի փաշային արագոյն մէջ հե-
տեւալ յօգուածը կը խաղաղաւ :

«Յայտնի է որ շատ տարիներէ ի վեր սոսկալի
աւազակաց գնդեր կը քանդէին և կուերէին
Պաղեստինի քաղաքները , կը խաղաղութիւն ճանա-
պարհորդները և ամեն տեղ ահուգող ու կոր-
ծանուած կը տարածէին : Այստեղի վաշտան այս
ուաղակաց գնդ մեծ արշաւանք մը ըրաւ որ
կատարեալ յաջողութեամբ պատուեցաւ :

«Օյի քանի մը փառաւոր պատերազմաց
ապստամբաց գնդերը խորտակուեցան և անոց
գլխաւորները յաղթողին ձեռքը ինկան : Այս
գլխաւորներն են , Սիւրաշման Սիւր , իւր եղ-
բայրը Սէլամ , իւր որդին Մահմադ , և այլն :

ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԵՆԻՐԵՐ

Չիկագո , 15 Նոյեմբեր :

Այս շաբթու 43 կողով տիկնոս վաճառեցաւ
1671-175 զի չէ չէքին (նոյնիսկ տեսակ փաշա-
մուսէն 21 հազար կենդանաւ ծախուեցաւ 78-
84ի կենդանաւ : Թուրքաւոր միջին տեսակ փաշա-
մուսին գինը 108-110 զի չէ : Չուստուած
բուրգ 1300 կենդանաւ վաճառեցաւ , 284-296ի
Տորոնիս սիւստուան արժէքը ըստ տեսակին , 215
248 զի չէ : Բամպակին գինը՝ 295-306 զի չէ :

ՁԱՆԱԶԱՆ ԵՆԻՐԵՐ

Սիւստիկ Թոմայի Հոյսոնէն :

Այստեղի թէ մարդկային մտաց ամեն արտադրութիւնները
ժամանակ մը տեղէն ետեւ , նոր գիւտեր անոց տեղը կը բռ-
նեն : Բայց այս խօսքը այս գիւտին չի բարեկր . վասնզի օր-
ուան մը համար չէ այլ մշտնադէմ և անոր ներգործութիւնը .
բարձրագոյն արեւն մէջ եղած հիւսանութեանց արմատները
կը ընկնէ և բժշկութեան արհեստն ալ անկեց աւելի բան մը
չիրար ձեռք բերել : Այս սպեղանին մասին և մարմնին
մարմնութեան մէջէն անցնելով , ինչպէս որ ջուրը ծակակց
բանէ մը կանցնի , կըրթայ կը գտնէ խոյ պարանոցի , օճիկ ,
ուռոյցը և քաղցիկը լուսած անտարան արմատը , նմանապէս
գէշ վրաց և արաբներու մայրցորդայ որ արեւն շրջաբերու-
թիւնը կարեն , և անոց ապականութիւնը անհետ կընեն :

Ցուտուեցին :

Հոյսոնէնի սպեղանին ամեն գէպքերու մէջ կը բժշկէ
սրտուեց (պալորը) ցաւերը թէն քսան տարուան ըլլայ : Ռու-
շափ կարծի գտնաւորաւ և ունեցած ըլլայ մարմնը՝ այս անտը
չիրար դիմանալ , եթէ յիշեալ սպեղանին օրը երկու անգամ
առատապէս դրուի ցաւած տեղը և աղէկ մը շիտուի : Յետոյ
նոյն սպեղանին լաթի մը վրայ շատիկ քսելով ցաւած տեղը
ծածկելու է : Այս կերպիւ եթէ շարունակ հոգ տարուի ,
վատաւորը հիւստեղը դուրս կընեն : Վերջը քիչ ժամանակ-
ուան մէջ , յարմարաց անտի կը բժշկուին և սրտուեցի միւս մա-
տերը իրենց քնական երկնայեղ գարձեղ կը տանան :

Շին վերը , խոյ և քաղցիկ :

Խոյն պարանոցի , և ուրիշ խոցերը , որպիս և հնացեալ
ըլլան , շուտով կը բժշկուին Հոյսոնէնի սպեղանին և դեղա-
հատերը գործածելով : Այս գէղին ներգործութիւնը պա-
շարաց և շարաւաղի քաղցիկաց վրայ գրեթէ հրաշալի է :
բանի առի բերանը անոց վրայ կը հանեն զիւրիւր որ վրայ
կը քանդեն միւր . և հետեւեալ կը բժշկէ զանոց :

Կծկուեցին խոյ և կարծրութիւն ի յօղաւու :

Կրկնութիւն (օյնաք եւերի) :

Այս անտերն ևս շուտով կը բժշկուին Հոյսոնէնի սպե-
ղանով . որ իւր ներգործութեամբ երեւել հանդիսացաւ
նաեւ անդամաւորութեան շատ գէպքերու մէջ :

Տեստուեցին սրտուեցին :

Այս սպեղանին տեստուեցութեան (մայսնը) ամենէն
վատագուր գէպքերը կը բժշկէ , եթէ գործածեն զայն ինչ-
պէս որ պատուիրեալ է ծանուցաբոյն մէջ :

Սրտուեցին հիւսանութիւնը :

Խոյստուեցին (քաղաքաց) , չոր արտադր յարձակութիւնները
և մարդոց մարմնին ամեն գրգռութիւնները անտիկ լըլըն
քանի մը անգամ այս սպեղանին քսելով : Գուրս տար տարա-
բար արտադրութեան արտադրութիւն կը շարունակուի , և բարձրագոյն
այս սպեղանին երբ մտնելով կը քանդայ անմիջապէս մարմնի ծակ-
տիւր և կը քանդէ զարդարութիւնը , ան կը քանդէ հիւսանութիւնը ան-
հետ կընայ : Այն տիկնոսներ , որոց երեսը և բազուկները աղէկ
զոյգեալ են մարմնին հիւսանութիւններով , կընան սա մարմնաց
մէջ զօրուր գեղը գործածելով , շուտով անհետ ընէ նոյն տը-
ղեղութիւնները և գարձեալ ձեռք բերել մարմնի բնական գոյնը
և կարկուսութիւնը :

Այս սպեղանին յատկապէս օգտակար է հետեւեալ անտից :
Ուռոյց , Բաղցիկ (չիլիկ) : Կորուածք , Գլուխ ,
կամ կծկուեց միւսանց կամ ջրաց (սինի չիլիկ) : Կրտ-
ուից (նաւը) : Խոթութիւնը մարմնի : Զօրացաւորութիւն :
Խաղաղարտ (չպան) : Չրգորութիւն (սրտագ) : Կեղեկութեան
և լայնախոր վերը (ֆիսթիկ) : Ուսնացաւորութիւն (նիգրի) :
Սրտաւորութիւն (պէլ սովալալալ) : Բոս : Լեռնի
հիւսանութիւնը : Խոյն պարանոցի : Ցաւ պարանոցի : Ա-
րդիւնեան անտը : Վոյլ ցաւագին (թիւ տուրուի) :

Այս սպեղանին , որ կը շիտուի նոյն իսկ հարազատ ան-
տիկան վերականգնութեամբ անոր ընդհանուր գործարանաց
մէջ , կը ծախուի ի Նիսոն Սէֆիէ կողմէ 80 աղը թիւ 244 .
և ի Նոյն կողմ Սիւստիէն Լէն թիւ 80 : Իսկ ուրիշ եր-
կերները , իւր գործակալաց քով կը քանդուին . որոց անտիկները
հետեւեալներն են . Իւրիւր Իւրիւր : Ճիւտիկ , և մօտիկ Իւրիւր
բժշկել , որ քարմախ արմատն անտի գեղաւորութիւն խանութին
տէրն է . Կ . Պիտի : Ա . Սիւստի : Փ . Տեղաւոր , Լ . Տեղ-
աւոր , Գ . Բերքի , Իւրիւր , Կալապի , Բիտի կողմէ : Տ .
Սիւստի : Ս . Սիւստի : Ս . Սիւստի : Ս . Սիւստի :

Հետեւ սպեղանին տեստուեցութեան (մայսնը) ամենէն
և կը ծախուի 9 . 22 . 55 . 88 . 176 և 264 զուռուի իւրաքան-
չելը , և ամեն մէկուն մէջ հայերէն լեզուաւ ծանուցաբոյն
մը կայ , որ այս սպեղանին գործածութեան վրայք մարա-
ման տեղեկութիւններ կուտայ :

Խաղաղարտ քաղաք :

Գլուխ Գ . Պալապարիս :

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ԱՐԴԱՐՈՒՄՈՅ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ